

Az egységesítés, a különbözőség megszüntetésének mai tendenciája nem ejtethet bennünket abba a tévedésbe, hogy a kultúrák, a nyelvek, a történeti sorsok hagyományos pluralizmusa valóban elsorvasztható vagy egyáltalán elsorvasztani való volna. A feladat épp a fordítottjában rejtőzhetik: az egyre inkább nivellálódó civilizációkban az egyes tájak, embercsoportok saját életének, életstílusának kialakítása. A hazátlanság, amivel a modern iparvilág az embert fenyegeti, a haza keresését sugallja.

Hans-Georg Gadamer

CSERHÁTI JÓZSEF

JANUS PANNONIUS ÉS EURÓPA SZÍVVERÉSE

Janus Pannoniusnak, a nagy humanistának és költőnek teljes arca ismeretlen előttünk. Nevét halála óta minden európai közművelődési lexikon említi, életéről azonban kevés adatunk van. Hogy Vitéz János váradi püspök unokaöccse, Mátyás király bizalmasa, majd üldözöttje miképpen élt és állott kora Európájának szellemi légkörében, azt végső soron költészetéből olvashatjuk ki. E sorok írójának – a verseken túl – Borsos Miklós bronzszobra a pécsi püspöki székház déli kertjében ad alkalmat a meditációra. Janus papi köntösben, tudóskalappal a fején, összekulcsolt kézzel könyvet szorít szívére. Dél felé tekint, ahol a kerttől negyven méterre édesanyja háza állt, fejét kissé emelt tartással bal oldalra fordítja, mintha a székesegyház tornyait keresné; arcvonásai teljesen elmosódtak, és a széles karimájú kalap árnyékában még inkább határozatlanná válnak. A történelem ma így állítja elénk: a világba tekintett, a virgázó barackfát énekelte meg, a föld illatát, a mezőkön dolgozó nép énekét és sóhajtsait szívta magába; tekintete magasra tört, mindennek végső alapját és magyarázatát eszmei tartalmakban keresve. Ez egyúttal az örök Európa foglalatja és képe.

Paul Valéry francia költő mondja: „Európa küldetést jelent”. Belső ösztökélésből és gazdagságból indul el mindig, nem azért, hogy hódítson, hanem hogy önmagát vigye másoknak is. Európa ajándékozást jelent: nem hozni, hanem vinni, békét vinni és békét megerősíteni másokban. Európa annyit jelent, mint egybekapcsolni, egymáshoz kötni, mindenkit testvérként az atyai házhoz hozni és a közös asztalhoz ültetni. Európa ki nem fogyó adománya az az intellektuális hagyaték, amit a klasszikus ókor hagyományozott rá: emberi letisztultságban látni a világot, az eszmék összefogásában egybekapcsolni mindent, ami szét akar esni.

S mindez semmi újat nem jelent, ha ma a helsinki okmányok szellemében Helsinki folytatását követeljük: kölcsönös bizalom, együttműködés és biztonság.

Janus Pannonius ezt a lelki Európát hordozta szívében. Guarini házában megismerte Platont és Arisztotelészt, az európai értéktudat két antik forrását. Az európai szellem meghatározója az eszmék világa lett; ez volt Platon öröksége: a látható, érzékelhető valóságot meg kell tisztítani a változásnak alávetett elemektől, hogy megtaláljuk az örök tartalmakat, az „ideális” képleteket. A másik antik óriás, Arisztotelész világgépében a „primus motor”, a mozgató, teremtő Abszolútum a főszereplő; az ember történelmet csinál, és nemcsak egyéni személyi valóság, hanem „zoon politikon”, tehát közösségi lény is, aki teljességét, befejezettségét csak a közösségben érheti el. Ez a két bölcséleti főer határozta meg Európa lelkiségét: nem kiszámíthatatlan, irracionális, sötét szellem, „demiurgosz” áll a világ mögött; a valóság nemcsak anyagból, hanem szellemi összetevőkből és struktúrákból is áll.

A lelki és szellemi valóság értékében a mulandó anyag előtt és fölött áll: az ember. A jó és a rossz között áll, s mindig különbséget tevő lelkiismereti ráhajlással és törekvéssel a jó felé kíván haladni. Szellem, erkölcs, közösség Európa meghamisíthatatlan lelki hagyatékai. Hogy ezek mennyire egységként éltek Janus Pannonius lelkivilágában, azt költeményei mutatják. Költészete transzcendentális akarásból és cselekvésből jött, a legnagyobb érték: a lét, az élő valóság színeire, dinamikájára és lüktetésére szétbontva. Az elemzést a szintézis, az egybenzés és egybefoglalás teszi értelmessé. A lét értelmes logikai ítéletekben fejezhető ki, igazságban fogalmazható meg és kapcsolható rendszerbe; minden való jóságot hordoz magában és jóságot sugároz maga körül, ezért törekszünk a létezők birtoklására; magunkévá akarjuk tenni a valóságot. És végül: ami jó, az szép is, a harmónia és a gyönyörködtetés rendjében is áll.

Janus Pannonius elméjében elevenen éltek a látható és érzékelhető valóságot átlépő, egybefogó és az egységes értékrend alá rendező transzcendentáliák, az ún. lét- és érték kategóriák. Ez is kiolvasható költészetéből. Ami Európát európaivá tette, a fentebb említetteken kívül éppen az igazság keresése és szolgálata, a jóság jelenlétének és kisugárzásának a lelki élet mélységeibe való befogadása. Alkotó kedv, optimizmus és reményből való élés. Az európai ember intellektuális és spirituális ember. Mindezek már alapvetően meghatározást kaptak az Európa kezébe került antik hagyatékban.

Nem kell külön bizonyítani, az Európa születésénél ott álló kereszténység hatása is végérvényes európai vonásokat alakított ki. A természetben nem a rossz szellem uralkodik, a világ nem manicheus; ellenkezőleg, a kereszténység minden erejével az emberben és az emberen kívül megtalálható rossz ellen vonul fel. A gondviselés hitét hirdeti, sőt ennél továbbmenve, a kereszténység a megkeresztelt emberek istengyermeki közösségét kívánja megvalósítani, a hívőket egyetlen látható lelki közösségbe vonni az egyházban. E kimondottan teológiai vonásokat, sőt a keresztény megváltástan egyéb elemeit sem találjuk meg Janus költészetében, de a világi humanista tartalmak gyökerei hajszalereikben keresztény humuszból is erednek, bár a kifejezőmódok nem biblikusak, hanem a kor divatjának megfelelően mitológiaiak és olykor külsőleg bántóan érzékiek.

Ahová az európai ember lépett, a szabadság eszméjét vitte magával; ezt adta át, mint első ajándékot azoknak, akiket barátságába fogadott vagy valóban fel is kellett szabadítani. Csak később lesz az európai ember kalmár és gyarmatosító, de a francia forradalom zászlajára írt keresztény eszmékből a szabadságon kívül az egyenlőséget és a testvériséget magasztalta továbbra is.

Janus Pannonius holttestét 27 napig oltott mésszel leöntött koporsóban tartották. Jó darabig nem lehetett tudni, a király megbocsátott-e hazatérő halott barátjának, másrészt számítani kellett arra, hogy sokan kívánnak jelen lenni a temetésen. S valóban, Európa minden részéből jöttek gyászolók: barátok, humanisták és költők, rajongók és csodálók. Hogy pontosan kik voltak és honnan jöttek, nem tudjuk, de Európa jelen volt.

Európa gyászolt és eltemette egyik költőfejedelmét, aki a miénk és az egész világé is volt. Ma az univerzális egymásért levést és egybekötöttséget keresi újból a világ. Sokat beszélünk Európa egységéről, egybetartozásáról, a békének a történelem által determinált útjáról és az elindulásról ezen az úton. A feltételeket Európa lelki valósága határozza meg: az igazságra és igazságosságra való törekvés, a jó megvalósítása, a közösségi munka új célmeghatározása az emberi szabadság, egyenlőség és együttműködés előmozdításában, az emberi méltóság és jogok tiszteletben tartása, a mindennapi élet demokratikus megvalósítása és hordozása, az áldozatokat vállaló szolidáris testvéri összefogás.

A beteg Európát ismét meg kell gyógyítanunk; a terápia az egyén és a közösség, a valóság és az eszme egybehangolása, konkrétan pedig az új történelmi közösségi ember és társadalom kialakítása; egészen közelről az egység és az együttműködés, a kölcsönös biztonság, a háború és a béke kérdéseinek minél előbbi sürgős megoldása.

Ma újból élesztgetnünk kell Európát, hogy meghalljuk szívverését. Csezmiczei János, a pécsi püspökök sorában a huszonhatodik, a magyar kultúra folytonosságában sugárzó fénypontot jelent az európai humanista emberkép felragyogtatásában. Fájdalmasan érezzük, hogy lelki és erkölcsi felújulásra van szükségünk: egyszerre ötlük szemünkbe a társadalom és az egyház krízise. Mindig világosabban látjuk, hogy a keresztény nyugat válságának legmélyebb háttere a társadalmi igazságosság követelményének századokozott keresztül történt elhanyagolása: a gazdagodási vágy, a kielégítetlen birtoklás, a gazdagok elhatalmasodása, a szegények tömegeinek állandó növekedése egyensúlybomlást idézett elő a társadalom egészében. A második okot azonban abban kell keresnünk, hogy az európai kereszténység utat tévesztett, amikor szellemi és lelki küldetését az állam erejének és hatalmának igénybevételével próbálta beteljesíteni. S végül egy harmadik elv alkalmazását is elfelejtettük: „Aki fel nem veszi keresztjét és nem követ engem, nem méltó hozzám.” (Mt 10, 38) Krisztus Urunk tanítása szerint a rossz és a bűn emberi hatalommal, szervezkedéssel vagy értelmi konstrukciókkal nem győzhető le. A názáreti Jézus példaadására kell felfigyelnünk: Krisztus keresztjét meg nem vető, a végsőkig, az önfeláldozásig elmenő szeretetre van ismét szükségünk; a keresztényeknek ma a szegényekben, a sorsüldözöttekben, a kifosztottakban, az elnyomottakban kell keresniük emberi mivoltuk erkölcsi érvényre juttatását. Az igazibb humánus művelésében együtt kell haladniuk más világnézeti kortársaikkal.

Európa sorsdöntő alakulásának huszonnegyedik órájához jutott el: Meg tudja-e őrizni humanista embertudatát és keresztény lelkiismeretét, vagy eladja a lelkét az anyagi jólét és élvezetek további fokozásáért? Európának vissza kell találnia szellemi-lelki erőforrásaihoz. Éppen ezért olyan emberekre van szükség, akik nem hajlandók elhallgatni, szóltanul tűrni, és a lelkiismeretből kikívánczó kritikát elfojtani; akik mernek beszélni és a hibákat nevükön emlegetni. Az ilyen emberek, akármilyen világnézeti alapon is állnak, új erővel és kezdeményezéssel nyúlhatnak a történelem mai alakításához. Janus Pannonius alakja ilyen európai sorstársakra mutatott rá.